

INTERVJU**ISKUŠENJA LAIČKOG
„KLERIKALIZMA“¹**

Ustavno ignorisanje dvijehiljadugodišnjeg hrišćanskog nasleđa vodi Evropu u suštinskom pogledu unazad a ne unapred. Država i Crkva su dvije stvarnosti od kojih svaka ima svoj poredak, ciljeve i način služenja ljudskom društvu. Svako preuzimanje na sebe prerogativa druge ustanove vodi sukobima, zloupotrebama i promašajima koji sprečavaju istinsko usavršavanje ljudskog društva.

*Za LIMEsplus govori Arhiepiskop cetinjski Mitropolit
Crnogorsko-primorski Amfilohije RADOVIĆ*

LIMESplus: Da li odnos crkava sa Evropskom unijom treba shvatiti u okvirima obnovljenog ekumenskog dijaloga ili je to pitanje koje svaka veroispovest treba da rešava za sebe?

RADOVIĆ: Pravoslavna Crkva je i prije formiranja savremene Evropske zajednice bila prisutna makar djelimično, na prostorima nekih od država Zapadne Evrope, današnjeg nukleusa Evropske zajednice. To naročito važi za prostor nekadašnje Mletačke Republike, Austrougarske i sl. Njena diaspora je, nekad više a nekad manje, postojala sve vrijeme i u drugim evropskim zemljama, naročito poslije pada Carigrada (1453) i u vremenu jačanja Ruskog Carstva (od 16. vijeka). Poslije Prvog i Drugog svjetskog rata njeno prisustvo je sve snažnije, tako da danas nema ni jedne evropske države u kojoj ne bi bile prisutne brojne ne samo pravoslavne crkvene zajednice nego i episkopije i pravoslavni episkopski savjeti, bogoslovske škole i crkveno-prosvjetne organizacije.

¹ Redakcija LIMESplusa postavila je za potrebe prethodnog broja časopisa u kojem su razmatrana pitanja odnosa crkava i država, vere i vlasti, globalizacije i ekumenizma, kao i crkvene imovine (vidi LIMESplus „Tržište duša“, br. 2–3, 2006.) ista ili slična pitanja beogradskom Nadbiskupu Stanislavu Hočevaru i Mitropolitu crnogorsko-primorskom Amfilohiju Radoviću. Odgovori Arhiepiskopa cetinjskog Amfilohija Radovića, na žalost, nisu stigli do zaključenja tog broja, pa ih, uz izvinjenje i zahvalnost sagovorniku na izraženoj spremnosti za saradnju, objavljujemo u ovom broju.

Kosovski mit u sebi nosi i sloj koji opominje na izdaju. Izdaja je uzrok poraza. Vuk Branković je dobio ulogu Jude, koju Lazar svojom kletvom najavljuje na večeri koja prethodi bici. Na drugoj strani su junaci koji zaslužuju večito sećanje. U tekućoj perspektivi kosovski mit, u tom smislu, ne dopušta racionalno promišljanje kosovske budućnosti. Mitovi vremenom postaju, u izvesnom smislu, deo opipljive stvarnosti: Kosovski mit jedna je od vertikala za koje su balkanski narodi čvrsto privezani kao zarobljenici sopstvenih pseudoistorija koje podstiču njihov međusobna neprijateljstva. Nimalo slučajno, Kosovo je već u razdoblju romantizma postalo neka vrsta simbola nacionalnog ekskluzivizma. Albanska etnička ekspanzija odvijala se u praznom prostoru osmanske državne dezintegracije, budući da se osećala potreba da provincije sa muslimanskim stanovništvom postanu potpora opstanku imperije koja je pod pritiskom nacionalnih pokreta i revolucija gubila dotadašnji legitimitet. Na srpskoj strani je, između ostalih, Njegoševo tumačenje kosovskog mita takođe dobilo isti prizvuk, mada su njegove poruke ostale neka vrsta istorijske metafore, sve dok nisu dobile ulogu u sopstvenoj političkoj zloupotrebi.

Mitologija i svakodnevnica mržnje i nasilja obesmišljavale su svaki koncept zajedničkog života koji su mogle da ponude, nekad, Osmansko carstvo, a potom, u XX veku, jugoslovenska država. U međuvremenu se, bez dovoljno brzog i iskrenog smanjivanja etničke distance, nisu pojavili uslovi koji bi dopustili nastanak nove, moderne mitologije koja bi ponudila alternativu spirali nasilja, na kojoj se ipak mogu grubo razaznati razdoblja dominacije, koja podrazumeva pritiske, jedne zajednice nad drugom. Možda se moglo pretpostaviti da je, za kosovske Albance, prostran jugoslovenski državni i društveni okvir jedan od puteva integracije. Jugoslavija je, u tom smislu, raspolagala relativno bogatim fizičkim i kulturnim kapacitetima, u manjoj meri i ekonomskim. Bila je šarolika multietnička i multikulturna zajednica, istovremeno balkanska, mediteranska, podunavska i alpska teritorija, a njena zvanična ideologija, i u razdoblju kraljevine i, potom republike, podrazumevala je, uzimajući u obzir i standarde epoha u kojima se razvijala, nacionalnu toleranciju.

Neuspeh kosovske jugoslovenske integracije postao je, nimalo slučajno, jedan od pokretača jugoslovenske dezintegracije. Umesto da pokrene proces demokratske decentralizacije i nastavak reformi poslednji jugoslovenski Ustav (1974) podstakao je rigidne birokratske separatizme. Nakon sloma liberalnih tendencija izraženih u Hrvatskoj i Srbiji (početkom sedamdesetih), obnovljeno je administriranje u privredi. Kosovski Albanci su odmah nakon smrti Josipa Broza Tita (1980), koji se smatrao jednim od poslednjih činilaca integracije, postavili otvoren zahtev za sopstvenom federalnom jedinicom, da bi njihove demonstracije bile u krvi ugušene u do danas nedovoljno razjašnjenim okolnostima (1981). Taj događaj podstakao je, u Beogradu, otvaranje tzv. srpskog pitanja. Uvid u kontinuirano opadanje srpske populacije na Kosovu, koja se iseljavala i zbog etničkog nasilja i usled siromaštva, uz povremene ozbiljne međuetničke incidente, omogućio je podizanje nacionalnih emocija, obno-

Pravoslavne Crkve, naročito u drugoj polovini XX veka, aktivno su uključene u rad Ekumenskog Savjeta Crkava (Ženeva) a sve je izrazitije i njihovo zvanično prisustvo u Briselu, sjedištu Evropske zajednice. Međutim, sve veće uključivanje pravoslavnih zemalja u Evropsku Zajednicu, prvi put u istoriji na takav način (nekada je sadašnja Evropska zajednica, od vremena Cara Konstantina (IV v), Teodosija Velikog i Cara Justinijana (V i VI vijek) bila dio Istočnoromejskog vizantijskog Komonvelta), stavlja Pravoslavnu Crkvu pred nove izazove. Time se otvara sveukupni evropski prostor za ostvarivanje njene misije, kao živog svjedoka nepodjeljene Crkve prvih deset vjekova. S druge strane, djelatnost Crkve pod novim uslovima, u okvirima sekularizovanog građanskog društva nameće joj obavezu prilagođavanja njenog pastirskog rada i njenog ustrojstva tim uslovima. Naravno, tu njenu jedinstvenu misiju u Evropskoj uniji nije moguće zamisliti izvan ekumenskog dijaloga sa crkvama i vjerskim zajednicama Zapadne Evrope, naročito sa Rimokatoličkom Crkvom.

LIMESplus: Činjenica da se Evropska unija u svom Ustavu opredelila za pretkostantinovsko nasleđe izazvala je velike polemike i reagovanja hrišćanskih zajednica koje su otvorile pitanja o „konzervativnijem“ i „modernijem“ vidu ekumenizma. Koliko su ta pitanja osnovana i kako ih treba razumeti u kontekstu eventualnog daljeg proširenja EU?

RADOVIĆ: Ono što zabrinjava hrišćanske crkve Istoka i Zapada, one koje su već uključene u Evropsku uniju i one koje će biti uključene, jeste upravo jako izražena tendencija zvaničnih organa Evropske unije (u sadašnjoj koncepciji Evropskog Ustava to je očividno), povratka na predkonstantinovsko pagansko nasleđe, po svojoj prirodi mnogobožačko i antihrišćansko. Ustavno ignorisanje dvijehiljadugodišnjeg hrišćanskog nasleđa vodi Evropu u suštinskom pogledu unazad a ne unapred. To prijeto da potkopa temelje njenog hiljadugodišnjeg zrelog postojanja kao i da obezbedi njenu kulturu. Svodenje čovjeka i ljudske zajednice na homo oeconomicus-a i homo technologicus-a vodi konačnom obezličanju čovjeka i spadnosti ljudskog društva. Pored svega prilagođavanja „modernizmu“ i sekularizmu pojedinih hrišćanskih zajednica (prvenstveno protestantskih) teško je povjerovati da bi one mogle ići u krajnost i takve potpune dehristijanizacije kojoj stremi moderni sekularistički globalizam.

LIMESplus: Često se govori da sudbina ekumenizma zavisi od odnosa Pravoslavne (i to, pre svega Ruske pravoslavne crkve) i Rimokatoličke crkve. U čemu je uporište takvog gledišta i da li je Moskva u tom slučaju „kamen spoticanja“ ili glavni oslonac u odnosima između Rima i pravoslavnog sveta?

RADOVIĆ: Ekumenizam zavisi od mnogo čega. Naravno, da na pitanje hrišćanskog jedinstva znatno utiče i odnos Pravoslavne Crkve Ruske i Rimokatoličke Crkve kao dvije najbrojnije hrišćanske zajednice, jedne na Istoku a druge na Zapadu. Pri tome, međutim, ipak se ne može gledati na Moskvu kao na „kamen spoticanja“ u odnosima sa Rimom. Pravoslavna Crkva u svojoj cjelini, bez obzira na povremenu različitost politike pojedinih pomjesnih Crkava pravoslavnog Istoka, predstavlja sama po sebi izgrađeni i definisani doživljaj Božije i ljudske istine, samosvojno istorijsko – eshatološko i eklisiološko viđenje sveukupne stvarnosti, tako da je odnos Rima shvatljiv jedino kao odnos sa tom cjelinom. Saborni jerusalimocentrični i papski rimocentrični ekumenizam nalaze se već više od devet vjekova u stalnom manje ili više dramatičnom dijalogu i sučeljavanju.

LIMESplus: Odbijanje Ruske i Srpske pravoslavne crkve da prime papu Jovana Pavla, tumačeno je i argumentovano na različite načine i u različitim okvirima uključujući i geopolitičke. Da li je put pape Racingeru u Moskvu ili Beograd, danas izvesniji?

RADOVIĆ: Odbijanje Pravoslavnih crkava Ruske i Srpske da prime papu Jovana Pavla II, nezavisno od različitih tumačenja i objašnjenja takvog jednog stava, može biti suštinski svedeno na shvatanje da za takav jedan susret još nije bilo sazrelo vrijeme. Bojazan da bi takva jedna posjeta, nedovoljno pripremljena, opterećena negativnim nasleđem starije i novije prošlosti, više štetila negoli koristila dijalogu i pomirenju – glavni je razlog toga odbijanja. Nadati se da je sadašnje vrijeme kao i ličnost pape Benedikta XVI u tom pogledu rasterećenija pa otuda i mogućnost prisnijeg dijaloga između Moskve, Beograda i Rima izvjesnija.

LIMESplus: Pošto promovišu kulturni i svaki drugi pluralizam i time isključuju „državnu crkvu“ i povlašćene religije, smatra se da su procesi globalizacije, a time i evropskih integracija, zapravo, protiv klerikalizacije. Kakav je Vaš stav o tome?

RADOVIĆ: Pluralizam savremenog globalizma (evro-američkog) pored svojih nesumljivih pozitivnih strana, skriva u sebi i opasnog laicističkog globalnog totalitarizma, to jest, iskušenje novog tipa, ovog puta – laičkog „klerikalizma“. Duh orvelovskog „velikog brata“ i njegovo „svevideće oko“ lebdi nad savremenim tehnokratskim i u isključivo zemnu „farmu“ zatvorenim svijetom. Vlast novog „klera“, to jest, moderne svemoćne ekonomske i tehnokratske klase i kaste zasniva se na ništa manje apsolutističkim pretenzijama od svih prethodnih njoj sličnih.

LIMESplus: U istoriji odnosa između država i crkava bilo je dosta pokušaja međusobne instrumentalizacije. U Pravoslavnoj crkvi se danas, recimo, govori o „aktivnom partnerstvu“. Šta ono zapravo znači i gde se susreću, a gde razdvajaju domeni „tih partnera“?

RADOVIĆ: Poznato je da je na Zapadu, naročito u Srednjem vijeku vladao tzv. papocezariizam, zasnovan na teoriji o „dva ključa“ i apsolutnom papskom primatu. Hrišćanskom Istoku tog vremena se prigovara cezaropapizam, to jest, instrumentalizacija Crkve od strane države. No, pravoslavni Istok je temeljio odnos države i Crkve na „Simfoniji“ odnosno saglasju između njih, sličnom saglasju i uzajamnosti duše i tijela u čovjeku. Naravno, to saglasje je bilo ideal ali ne uvijek i istorijska stvarnost.

Savremena odvojenost Crkve i države poprimila je i prima u istorijskoj praksi različite forme, od potiskivanja Crkve u sferu privatnosti i vlastodržačkog manipulisanja njome, do pokušaja uspostavljanja partnerstva i uzajamnosti među njima. Država i Crkva su dvije stvarnosti od kojih svaka ima svoj poredak, ciljeve i način služenja ljudskom društvu. I u odvojenosti one se prožimaju pri čemu svaka od njih ima svoju oblast djelanja. Oblast Crkve je prosvetno, moralno i duhovno oblikovanje čovjeka i ljudske zajednice; država organizuje svakidašnji ljudski život i ljudske odnose. Crkva svjedoči i otkriva vječne horizonte i smisao čovjeka i društva; država treba da stvara socijalne i čovječne uslove za ostvarivanje tog dubljeg smisla života. U tome se i sastoji njihovo „aktivno partnerstvo“ i susretanje. Svako preuzimanje na sebe prerogativa druge ustanove i njenog načina služenja vodi sukobima, zloupotrebama i promašajima, koji sakate i unazađuju čovjekov lični život i sprečavaju istinsko usavršavanje ljudskog društva.

LIMESplus: Jedno od pitanja koje je danas aktuelno je i pitanje porekla i duhovnog smisla crkvene imovine, kao i vraćanja imovine koja je crkvi oduzimana u doba socijalizma i ranije. Šta očekujete od restitucije?

RADOVIĆ: Crkvena imovina je sticana vjekovima ili putem priloga i zadužbina ili trudom crkvene zajednice. Ona nije prilagana i sticana radi bogaćenja bilo koga ili trgovanja njome već prvenstveno radi ostvarivanja duhovne misije Crkve i njenog čovjekoljubivog djelanja u svijetu. Omogućavanje ostvarivanja tog plemenitog cilja je i razlog zahtjeva njenog vraćanja. Restitucijom će se ispraviti vapijuća nepravda učinjena Crkvi i omogućiti da ona uspješnije obavlja svoje bogoljubivo i čovjekoljubivo djelo.

razgovarala Jelena Tašić